

Dino Demicheli

Salonitani extra fines Dalmatiae (I)

Svjedoci podrijetlom iz Salone na vojničkim diplomama

Dino Demicheli
HR, 10000 Zagreb
Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za arheologiju
Ivana Lučića 3

Članak obrađuje petoricu svjedoka salonitanskoga podrijetla na dvjema vojničkim diplomama izdanima 70. i 71. godine. Jedan je od svjedoka, Publije Cetenije Klement, posvjedočen i na nadgrobnom spomeniku iz Gornje Mezije iz čijeg se teksta vidi da je bio pripadnik VII. legije CPF. Raspravlja se o tome gdje su svjedoci, koji su bili rimski građani, mogli pečatiti diplome, ali i o tome kada i gdje su se mogli upoznati s dobitnicima diploma, peregrinskim vojnicima.

Ključne riječi: Salona, rimska Dalmacija, vojnička diploma, svjedoci, Publije Cetenije Klement, rimsko građansko pravo, peregrini, mobilnost

UDK: 930.27(497.5 Solin)

Stručni članak

Primljeno: 4. srpnja 2012.

Uvod

O mobilnosti antičkoga stanovništva u rimskim provincijama više se puta raspravljalo u literaturi.¹ Stanovnici rimske Dalmacije također su napuštali svoj rodni kraj i odlazili u drugu provinciju, a okolnosti radi kojih je po-jedinac odlazio od kuće mogle su biti mnoge. Iako nam ovom prilikom nije namjera raspravljati o razlozima nečijega napuštanja rodnoga kraja, spomenimo samo da su u Dalmaciji postojale vanjska i unutrašnja mobilnost. O tome svjedoče epigrafski spomenici pronađeni u Dalmaciji i izvan nje, pokazujući nam sudbine ljudi koji su napuštali svoje mjesto ili provinciju. Postoji preko 350 spomenika koji spominju Dalmatince izvan svoje matične provincije,² a među njima je i određen broj Salonitanaca koji su obnašali i civilne i vojničke dužnosti.

Pod pojmom »Salonitanac izvan Dalmacije« u ovom radu podrazumijevamo osobu koja je boravila izvan Dal-

macije, a taj je podatak navela na natpisu u tuđini ili kod kuće. Epigrafske spomenike koje smo uzeli u razmatranje u ovom radu podijelili smo na one koji izravno spominju Salonu i na one na kojima se indirektno upućuje da se radi o ljudima podrijetlom iz Salone. Ime grada pojavljuje se u imenskim oblicima *Salona*,³ *Salonas*⁴ ili *Salonis*,⁵ u prijevskom *Salonitanus/a*⁶ ili *colonia Salonitana*.⁷ Zatim su tu natpisi pronađeni u samoj Saloni, na kojima se navodi pripadnost glasačkom okrugu (*tribus*) *Tromentina* (kojemu je Salona, uz okrug *Sergia*, pripadala) a spominju službu u vojnim jedinicama koje nikad nisu bile u Dalmaciji, prema čemu je jasno da su boravili izvan ove provincije.⁸ Na nekim natpisima nije naveden niti jedan od spomenutih podataka o podrijetlu, no ono se prema tekstu natpisa ipak može sa sigurnošću ustanoviti.⁹ Moguće je da neki od spomenika potvrđuju i postojanje kenotafa u Saloni,

* Zahvaljujem anonimnim čitateljima ovoga teksta koji su svojim primjedbama i konstruktivnim prijedlozima pridonijeli izradi ovoga članka.

1 Literatura o mobilnosti u antici je iznimno velika pa ovdje donosimo samo kratak popis knjiga i članaka iz područja civilne i vojničke mobilnosti: La Piana 1927; G. Forni 1974; J. Krier 1981; D. Noy 2000; A. Kakoschke 2002; W. Scheidel 2004; W. Scheidel 2005; J.-M. Lassère 2006; M. Handley 2011.

2 D. Demicheli 2012.

3 Npr. AE 1898, 11: *T(itus) Flavius T(iti) f(ilius) Trom(entina) Salona*.

4 Npr. CIL VI, 32895: *L(uci) Statili L(uci) f(ili) Secundi Salonas*.

5 Npr. ILJug 2212 (*natus Salonis*); CIL III, 1940 (*scriba Salonis*).

6 Npr. AE 1933, 0156: *Q(uinto) Maecio Valentino Salonitano*.

7 Salona IV: 361-364, br. 136: *decurio coloniae Salonitanae*.

8 Npr. CIL III, 1988, 1989.

9 Uglavnom pritom mislimo na spomenike koje pokojnicima podižu njihovi roditelji, a iz kojih je vidljivo da je osoba boravila izvan Dalmacije, npr. CIL III, 2015. Ima i drugih slučajeva iz kojih se da pretpostaviti navedeno, npr. CIL III, 2029; Salona IV: 464-466, br. 201.

odnosno praznih grobova koji komemoriraju pokojnika preminulog u tuđini.¹⁰

Kako je jasno, mnogo je ljudi iz Salone koji se mogu svrstati u neku od ovih kategorija, no zacijelo je još više bilo onih koji su umrli u tuđini, a spomenik im nikada nije ni podignut ili na njega nisu dali uklesati podatak o svo- me podrijetlu. S obzirom na to da takva razmatranja nadi- laze okvire ove teme, zadržat ćemo se kod podataka s ko- jima raspolažemo iz epigrafskih izvora.

Salona je kao glavni grad provincije Dalmacije dala iznimno velik broj natpisa i u usporedbi s ostalim metro- polama provincija Rimskog Carstva ona je jedan od vode- ćih gradova po broju epigrafskih spomenika. Kako se iz njih može vidjeti, sastav salonitanskoga stanovništva bio je šarolik i po vrsti zanimanja koja su ljudi obavljali i po podrijetlu, ali i po socijalnom statusu.

Mislili smo da bi bilo prikladno na stranicama ovoga časopisa obraditi sve poznate natpise Salonitanaca koji su boravili u tuđini, a to je zamišljeno kao rad u nastavci- ma. Za početak smo napisali poneki redak o skupini Salo- nitanaca koji se na dvjema vojničkim diplomama izdani- ma 70. i 71. godine javljaju kao svjedoci. Jedan od tih svje- doka, Publije Cetenije Klement, poznat je i s nadgrobno- ga natpisa pronađenog na području ondašnje provinci- je Gornje Mezije, pa ćemo se posebno na njega osvrnuti.

Vojničke diplome

Vojničke su diplome poseban pravni dokument kojim se dokazivalo rimsko građansko pravo, a dobivali su ih voj- nici koji su prethodno bili peregrini, odnosno slobodni ljudi bez građanskoga prava.¹¹ Gledajući općenito, kako bi se do- bila diploma bilo je potrebno služiti barem 25, odnosno 26 godina (iznimno rijetko manje) u nekoj od pomoćnih voj- nih jedinica (kohorte i ale), mornarici, pretorijanskoj vojsci, gradskim kohortama, carskoj konjaničkoj gardi ili numeri- ma.¹² Diploma se, dakle, izdavala nakon časnoga otpusta i

nitko tko je nečasno otpušten nije dobivao diplomu. Diplo- me su bile izrađene u obliku diptiha od bronce i na strani- cama diptiha bio je urezan natpis s obje strane. Stranice su diptiha bile pravokutnoga oblika, a vanjski je tekst odgova- rao unutrašnjem. Sama je diploma bila zapečaćena izvana, a s njezine su se unutrašnje strane nalazili pečati svjedoka.

Car Klaudije uveo je dodjeljivanje vojničkih diploma kao jednostavan dokaz o dodjeli građanskih prava mor- narima i pripadnicima pomoćnih postrojbi. On je uspo- stavio duljinu vojne službe za pomoćne postrojbe na mi- nimalnih 25 godina, tako da su nakon tog perioda vojni- ci mogli u zasluženu mirovinu, preuzimajući stečena pra- va.¹³ Ovi su vojnici dobivali civitet i *ius conubii*, odnosno pravo na ozakonjenje svoje trenutne veze, a samci na le- gitimno sklapanje prvog braka u budućnosti.¹⁴

Diploma se izrađivala u Rimu i svaka je unikatna jer sa- država individualne podatke za svakog otpuštenog voj- nika. Iako ne postoje dvije identične diplome, tekst svake od njih se nalazio arhiviran u Rimu i u svakom se trenutku znalo tko je i kada dobio vojnu diplomu.¹⁵ One su, ustva- ri, kopije jednoga mnogo većeg dokumenta (tzv. konsti- tucije) izrađivanog u trenutku kad bi se skupio određen broj vojnika u nekoj provinciji koji su izvršili sve svoje voj- ničke obveze prema državi. Teoretski je, dakle, diploma mogla biti izrađena za svakoga pojedinog vojnika nave- denih postrojbi, ali nije sigurno je li ju svaki od njih oda- brao uzeti. Naime, izrađivanje je individualne kopije car- ske konstitucije koštalo i vjerojatno su je uzimali samo oni koji nisu imali drugi način kojim bi dokazali svoj novo- stečeni status. Moguće je da je brončana diploma treba- la samo onim veteranima koji su se nakon otpusta odlu- čili naseliti na neko novo područje.¹⁶ Ona možda i nije bila jedini način za dokazivanje civiteta, ali svakako jest jedan od najjednostavnijih. Razlog zašto je toliko malo diploma sačuvano je očito i taj što su bile od bronce, koja se tije- kom stoljeća topila i nanovo upotrebljavala.

10 Npr. IJug 0708, *Siponto defunctus*; IJug 2212, *natus Salonis, defunctus Monte Gargano*; CIL III, 2083, *tegula nam Romae Proculum prolapsa peremit, pressit Sipunti (!) pressa Cladilla rogam*.

11 Literatura o vojničkim diplomama je vrlo opsežna, a ovom prilikom navodimo samo najveće zbirke vojnih diploma i dva zbornika na ovu temu: CIL XVI; RMD I, II, III, IV, V; W. Eck – H. Wolff 1986; M. A. Speidel – H. Lieb 2007. Dosad je u stručnoj literaturi obrađeno više od 800 diploma (B. Lórinč 2007, str. 209), a pronađene su na prostoru čitavoga Carstva. Ipak, najviše ih je pronađeno u provincijama na Dunavu. Jedan od glavnih razloga za to je činjenica da je Podunavlje bilo jedna od najvećih regrutacijskih zona u Rimskome Carstvu, a veterani su se često vraćali u mjesto podrijetla. Najbolji su primjer za to pripadnici plemena Azala i Eraviska, čije su skoro sve diplome pronađene na njihovu matičnom području (M. Mirković 2007, str. 329-331). Jedina provincija s većim brojem diploma koja je bila izvan ovog područja je Mauretanijska Tingitana.

12 Vigili, kao vojska unutar grada Rima nisu dobivali diplome, usp. M. Roxan 1981, str. 267.

13 M. Roxan 1981, str. 267.

14 M. Roxan 1981, str. 265. Opširnije o dodjeli diploma peregrinima i stečenim pravima v. S. E. Phang 2001, str. 53-85.

15 Te bi konstitucije bile izložene javno u Rimu, a prema podacima iz diploma postojalo je nekoliko mjesta gdje su se izlagali ovi dokumenti (tzv. *loci constitutum fixarum*), kao npr. Kapitolij, hram Vjere (*aedes Fidei*), Minervin hram (*templum Minervae*) i druga (S. Dušanić 1984b, str. 91-116).

16 M. Roxan 1981, str. 273.

Svjedoci na diplomama

Neizostavan je dio svake diplome popis ljudi koji su bili tzv. svjedoci (lat. *testatores*). Oni su svojim pečatom jamčili da tekst diplome odgovara tekstu konstitucije, odnosno da je osoba koja prima diplomu uistinu provela u vojsci navedeni broj godina, konačno, da ima pravo na nju. U pravilu su to bili rimski građani, što se vidi prema njihovim imenima. Svjedoci koji uza svoje ime imaju naveden grad podrijetla, javljaju se na diplomama izdanim prije 73./74. godine. Tada je car Vespazijan prenio ovlast s individualnih (osobnih) poznavatelja dobitnika diplome, koji su jamčili za točnost teksta diplome, na državne službenike koji nisu ni trebali osobno poznavati veterane.¹⁷

Diploma Platora, Venetova sina

Prvi je spomenik u ovom radu vojnička diploma pronađena u Solinu (sl. 1),¹⁸ a danas se nalazi u Beču. Ona je svjedočanstvo o odsluženoj vojnoj službi po kojoj je Plator, Venetov sin, pripadnik naroda Mezeja, dobio rimsko građansko pravo. Tekst je ove diplome podugačak, pa ćemo ga donijeti u skraćenoj verziji s najpotrebnijim podacima.¹⁹

Plator je bio centurion ravenatske flote, što znači da je zapovijedao posadom ratnoga broda (koja je mogla brojati i do 200 ljudi), vrlo vjerojatno liburne. Iako centurioni u floti po statusu ne odgovaraju onima u legiji,²⁰ pomorska je centurija bila ustrojena po uzoru na onu kopnenu.²¹ Otpušten je u vrijeme cara Vespazijana, a diploma je izdana 71. godine, što znači da je unovačen najkasnije 45. godine. Zadržao je svoje izvorno ime čak i nakon otpusta iz mornarice i dobivanja rimskoga građanskoga prava. To je

karakteristično za mornare unovačene do otprilike 70.-75. godine, za razliku od onih unovačenih nešto kasnije koji su dobivali posve nova rimska imena. Alka Domić Kunić, koja je pisala o mornarima dalmatinskoga i panonskoga podrijetla,²² smatra da je moguće da je kod Platora, kad se vratio u Dalmaciju, prevladao osjećaj pripadnosti domaćoj populaciji naspram naglašavanja činjenice da je posjedovao rimsko građansko pravo, što bi očitovao i svojim novim imenom.²³ Zanimljivo je da je diploma pronađena u Saloni, iako je na njoj navedeno da je Plator, kao i svi mornari otpušteni zajedno s njim tog dana, dobio posjed u Panoniji (*sunt deducti in Pannoniam*).

S ove diplome imamo sačuvano svjedočanstvo dvojice Salonitanaca, Tita Julija Rufa (*T. Iulius Rufus*) i Publija Cetenija Klementa (*P. Caetennius Clemens*). Tit Julije Ruf je bio *equus Romanus*, odnosno pripadnik viteškoga staleža. Vitez se mogao posvetiti vojničkoj karijeri, ali i nevojničkim službama od kojih su neke slijedile nakon vojničkih, kao npr. služba prokuratora. Moguće je da je Ruf kao vitez zapovijedao kakvom alom ili kohortom, ili je bio legijski tribun, a ove su se dužnosti nazivale *militiae equestres*.²⁴ Carski je gentilicij *Iulius* vrlo dobro potvrđen u Dalmaciji,²⁵ a ovaj je Julije možda bio potomak urođeničke obitelji koja je već nekoliko generacija uživala rimsko građansko pravo. Mogao je biti i potomak nekoga Julija koji se doselio u Salonu.²⁶ Svakako je za proučavanje ove teme zanimljivija osoba Publija Cetenija Klementa, koji je poznat i s natpisa pronađenog u Dobrom Dolu kod Skopja (sl. 2), odnosno na području nekadašnje kolonije Skupi (*Scupi*).²⁷ Radi se o njegovu nadgrobnom natpisu koji glasi:

17 J. Morris – M. Roxan 1977, str. 326-327; S. Dušanić 1984a, str. 271-272.

18 CIL XVI, 14.

19 *Imp(erator) Caesar Vespasianus Aug(ustus) pont(ificex) / max(imus) tr(ibunicia) pot(estate) II imp(erator) VI p(ater) p(atriciae) co(n)s(ul) III desig(natus) / IIII veterani(s) qui militaverunt in / classe Ravennate sub Sex(to) Lucilio / Basso qui sena et vicena stipendia / aut plura meruerunt et sunt de/ducti in Pannoniam quorum no/mina subscripta sunt ipsis libe/ris posterisque eorum civitatem / dedit et conubium cum uxoribus / quas tunc habuissent cum / est civi/tas iis data aut si qui caelibes essent / cum iis quas postea duxissent dum/taxat singuli[s] singulas Non(is) April(ibus) / Caesare Aug(usti) f(ilio) Domitiano Cn(aeo) Pedio Casco co(n)s(ulibus) / Platori Veneti f(ilio) centurioni / Maezeio / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in / Capitolio ad aram gentis Iuliae de / foras podio sinistiore tab(ula) I / pag(ina) II loc(o) XXXXIII // **T(iti) Iuli Rufi Salonit(ani) eq(uitis) R(omanis) / P(ubli) Vibi Maximi Epitaur(i) eq(uitis) R(omanis) / T(iti) Fani Celeris Iadestin(i) dec(urionis) / C(ai) Marci Proculi Iadestin(i) dec(urionis) / P(ubli) Caetenni Clementis Salon(itani) / P(ubli) Luri Moderati Risinitan(i) / Q(uinti) Publici Crescentis Iadest(ini).***

20 D. Saddington 2009, str. 130.

21 C. G. Starr 1975, str. 55-63; A. Domić Kunić 1996b, str. 47.

22 A. Domić Kunić 1996a; 1996b.

23 A. Domić Kunić 1996b, str. 100. Onomastika peregrina u mornarici je prevelika tema za ovakav rad pa je nećemo dalje spominjati, no svakako se radi o vrlo zanimljivom fenomenu kakav nije zabilježen kod ostalih rodova peregrinske vojske. O tome više u A. Domić Kunić 1996b i O. Salomies 1996.

24 Od cara Klaudija ove su funkcije bile rezervirane za vitezove, doduše dužnost legijskoga tribuna bila je jedna od početnih funkcija u senatorskom slijedu časti (H. Devijver 1995, str.180), a iz Svetonija znamo da je Klaudije povećao vojne funkcije za vitezove s dvije na tri: Suet, *Claud*, 25: *Equestris militias ita ordinavit, ut post cohortem alam, post alam tribunatum legionis daret.*

25 G. Alföldy 1969, str. 31-36, s. v. Iulius.

26 Npr. Sekst Julije Silvan, koji je bio *summus curator civium Romanorum* prilikom osnivanja kolonije u Ekvu, tamo je došao iz grada *Forum Iulii* u Narbonskoj Galiji, a najvjerojatnije njegovi su potomci glasoviti senatori Sekst Julije Sever i Gnej Julije Ver.

27 IMS VI, 51.

intus: tabella prior.

IMP CAESAR VESP^{ASIANVS} AVG PONT
 MAX TR POT II IMP VI P P COS III DESIG
 IIII VETERANIS QVI MILITAVERVNT IN
 CLASSE RAVENNATE SVB SEX LVCILIO BASSO
 5 QVI SENA ET VICENA STIPENDIA AVT PLVRA
 MERVERVNT ET SVNT DEDVCTI IN PANNONIAM
 QVORVM NOMINA SVBSCRIPTA
 SVNT IPSIS LIBERIS POSTERISQVE EORVM
 CIVITATEM DEDIT ET CONVBIVM CVM

tabella posterior.

10 VXORIBVS QVAS TVNC HABVSSSENT CVM
 EST CIVITAS IS DATA AVT SIQVI CAELIBES
 ESSENT CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENI
 DVM TAXAT SINGVLIS SINGVLAS NON APRIL
 CAESARE AVG F DOMITIANO CN PEDIO CASCO COS
 15 PLATORI VENETI F CENTVRIONI MAEZEIO
 DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABVLA
 AENEA QVAE FIXA EST ROMAE IN CAPITOLIO AD
 ARAM GENTIS IVLIAE DE FORAS PODIO SINISTERIORE
 TAB I PAG II LOC XXXXIII

Quae dantur inclinatis, in spatiis primum vacuis relictis postea expleta sunt.

extrinsecus: tabella prior.

IMP CAESAR VESPASIANVS AVG PONT
 MAX TR POT II IMP VI P P COS III DESIG
 IIII VETERANIS QVI MILITAVERVNT IN
 CLASSE RAVENNATE SVB SEX LVCILIO
 BASSO QVI SENA ET VICENA STIPENDIA
 AVT PLVRA MERVERVNT ET SVNT DE
 DVCTI IN PANNONIAM QVORVM NO
 MINA SVBSCRIPTA SVNT IPSIS LIBE
 RIS POSTERISQVE EORVM CIVITATEM
 DEDIT ET CONVDIVM CVM VXORIBVS
 QVAS TVNC HABVSSSENT CVM EST CIVI
 TAS IIS DATA AVT SIQVI CAELIBES ESSEN
 CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENI DVM
 TAXAT SINGVLIS SINGVLAS NON APRIL
 CAESARE AVG F DOMITIANO CN PEDIO CASCO COS
 PLATORI VENETI F CENTVRIONI
 MAEZEIO
 DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABVLA
 AENEA QVAE FIXA EST ROMAE IN
 CAPITOLIO AD ARAM GENTIS IVLIAE DE
 FORAS PODIO SINISTERIORE TAB I
 PAG II LOCO XXXXIII

tabella posterior.

T IVLI RVFI	SALONIT EQ R
P VIBI MAXIMI	EPITAVR EQ R
T FANI CELERIS	IADESTIN DEC
C MARCI PROCVLI	IADESTIN DEC
P CAETENNI CLEM	ENTIS SALON
P LVRI MODERA	TI RISINITAN
Q POBLICI CRES	CENTIS IADEST

Slika 1.

Prijepis diplome Platora, Venetova sina (CIL III, str. 850)

P(ublius) Caetenni/us P(ubli) f(ilius) Clemens / Salon(is) vet(eranus) leg(ionis) VII / C(laudiae) p(iae) f(idelis) milit(avit) annis XXI / vixit annis LXX / h(ic) s(itus) e(st) / P(ublius) Caetennius Felic(i)anus / libert(us) et heres / f(aciendum) c(uravit)

Iz ovoga natpisa saznajemo da je Publije Cetenije Klement, Publijev sin, podrijetlom iz Salone, bio veteran VII. legije *Claudia pia fidelis*. Živio je 70 godina, a u vojsci je proveo 21 godinu. Spomenik mu je postavio Publije Cetenije Felician koji mu je bio oslobođenik i nasljednik, a čije se podrijetlo ne može ustanoviti s obzirom na njegov pravni status. Gentilicij *Caetennius* je italškoga podrijetla,

međutim, zanimljivo je to što je u Dalmaciji potvrđen isključivo u Saloni ili na njezinu širem području, a s brojnošću potvrda gotovo da i ne zaostaje za onima u Italiji.²⁸

Cetenije je otpušten iz vojske nakon 21 godinu službe, umjesto standardnih 25, pa se smatra da se radi o prijevremenom časnom otpustu, moguće zbog kakve ozlijede (*missio causaria*) ili zbog posebnih vojnih dostignuća.²⁹ Očito je da se nakon otpuštanja iz vojske ovaj veteran naselio u provinciju u kojoj je tada boravila njegova legija, a najvjerojatnije je da je bio unovačen u doba dok je ona boravila u Dalmaciji. Na osnovu onomastike, formula i spomena legije, natpis se može datirati u zadnju četvrtinu 1. stoljeća. Nije jasno je li svjedočio kao aktivan

28 G. Alföldy 1965, str. 43-53. U Dalmaciji je ovaj gentilicij poznat i u inačicama *Caetennius*, *Cetennius* i *Cetinnius*.

29 E. Birley 1986, str. 211. Isti je slučaj bio i s njegovim sugrađaninom Lucijem Marcijanom Sekundom (IMS VI, 46) iz iste legije čiji je spomenik također pronađen u Skupima, a koji je bio otpušten nakon 22 godine.

vojnici ili kao veterani, no, ukoliko je svjedočio u Rimu, taj bi podatak bio vrlo dragocjen. Govorio bi o mobilnosti ovog čovjeka izvan svoje matične provincije (Dalmacije), ali i nove provincije (Gornje Mezije). Budući da je umro u dobi od 70 godina, a u vojsci proveo 21 godinu, živio je, za to doba, dug veteranski život od, pretpostavljamo, 20 do 30 godina. Smatramo da je u veteranskom razdoblju mogao puno prije svjedočiti nego kao aktivni vojnik, jer je imao potpunu slobodu kretanja. Isključili bismo mogućnost da je na ovoj diplomi svjedočio kao mladić od dvadesetak godina, prije nego je stupio u legijsku vojsku, jer bi se tada njegov nadgrobni spomenik morao datirati u otprilike drugo desetljeće 2. stoljeća, što je prekasno za njegove karakteristike.

S obzirom na godinu izdavanja diplome, u kojoj su se svjedoci i otpušteni vojnici još uvijek morali poznavati, ostaje pitanje gdje su se oni mogli upoznati. Plator je vrlo vjerojatno diplomu primio u Italiji, no on je kao mornar mogao upoznati ovu dvojicu Salonitanca i u Italiji i u Dalmaciji. U dalmatinske su luke bez sumnje uplovljavali rimski ratni brodovi ravenatske flote za koju se zna da je bila zadužena za sigurnost Jadrana.³⁰ Na području Salone je, osim ove diplome, pronađeno pet natpisa koji spominju vojnike i veterane obiju mornarica, što dovoljno govori o tome da je Salona bila luka u koju je svraćala rimska mornarica.³¹ Zanimljiv bi bio, a i poprilično moguć, scenarij u kojem su se Plator i Cetenije upoznali u Saloni dok je VII. legija CPF još boravila u Tiluriju. Udaljenost između Tilurija i Salone nije velika, a poznati su natpisi aktivnih vojnika ove legije u Saloni.³² U njoj je, u namjesnikovu uredu, uvijek moralo biti vojnika. Publije Cetenije Klement mogao je biti jedan od tih vojnika, a Plator jedan od mornara ravenatske flote koji su doplovili do Salone. Možda su i boravili u njoj neko duže vrijeme.

Za Publija Cetenija Klementa ne bismo ni znali da je bio pripadnik VII. legije da nije pronađen njegov nadgrobni spomenik, jer taj podatak nije spomenut na diplomi. Ostaje stoga otvorena mogućnost i da je Tit Julije Ruf također bio pripadnik ove legije. Tako se i za ostale svjedoke može pretpostaviti da su bili pripadnici vojnih jedinica koje su se u tom trenutku zatekle u Saloni ili nekoj drugoj dalmatinskoj luci.

Slika 2.
Nadgrobni spomenik Publija Cetenija Klementa iz Dobroga Dola kod Skopja (IMS VI, 51, str. 81)

30 Suet, Aug, 49, 1: *Ex militariibus copiis legiones et auxilia provinciatim distribuit, classem Miseni et alteram Ravennae ad tutelam Superi et Inferi maris conlocavit...*

31 CIL III, 2020; 2034; 2036; 2051; 14695.

32 D. Tončinić 2011, str.175.

Diploma Nerve, Laidova sina

Druga je diploma pronađena u Herkulaneju,³³ a pripadala je Nervi, Laidovu sinu, iz naroda Dezidijata (sl. 3). Izdana je 70. godine, a dodijeljena mu je nakon barem 20 godina službe, što znači da je Nerva bio unovačen najkasnije 50. godine. Zanimljivost ove diplome je i ta što donosi podatak da je Nerva otpušten kao legionar legije II. *Adiutrix Pia Fidelis*, a zna se da legionari nisu dobivali vojne diplome. Pripadnici legijske vojske bili su rimski građani, pa im one nisu bile potrebne. Ipak, ovdje se radi o izvanrednoj situaciji u kojoj su se uoči i tijekom 68. i 69. godine, nazivane još i »godinom četiriju careva«, legije I. i II. *Adiutrix* osnovala od mornara mizenatske i ravenatske flote.³⁴ Taj je podatak vrlo dobro potvrđen kod Tacita dok opisuje ovo turbulentno razdoblje i prevrtljivost mornara koji su uvijek stajali uz pobjedničkoga cara.³⁵ Nerva je kao mornar proveo barem 19 godina, a kao legionar tek oko godinu dana, no to je bilo dovoljno da se ovaj podatak istakne u tekstu diplome.

Ovaj je veteran možda odlučio ostati na posjedu u Herkulaneju, koji je vjerojatno dobio časnim otpustom iz vojske. I bez takvog razloga, u okolici ga je mogla zadržati neposredna blizina središta mornarice u Mizenu. Nije neuobičajeno za veterana pomoćnih postrojbi ostati u blizini vojnoga sjedišta u kojem je služio.³⁶ Ne zna se koliko je godina Nerva živio kao veteran i je li ga zatekla provala Vezuvija 79. godine koja je zatrpala Pompeje i Herkulanej.

Na ovoj se diplomu nalaze imena sedmorice svjedoka iz Dalmacije, od kojih su trojica bila iz Salone: Gaj Helvije Lepid (*C. Helvius Lepidus*), Lucije Valerije Akut (*L. Valerius Acutus*) i Marko Nasije Feb (*M. Nassius Phoebus*). Gentilicij prvog svjedoka, *Helvius*, posvuda je rasprostranjen, a poseb-

no je čest u sjevernoj Italiji, Hispaniji i južnoj Galiji.³⁷ Na prostoru Liburnije Helviji su Italici,³⁸ a i ovaj je Helvije vjerojatno potomak nekog Italika, no za ovu je temu najvažnije to da je bio i da se izjasnio kao Salonitanac. Gentilicij drugoga svjedoka, *Valerius*, najčešći je necarski gentilicij u Carstvu, tako da je i u Dalmaciji vrlo dobro zastupljen.³⁹ Gentilicij trećega svjedoka, *Nassius*, italskoga je podrijetla, a rasprostranjen je u Italiji i zapadnim provincijama. U Dalmaciji ga imaju Italici, ali i poneki oslobođenici.⁴⁰ S obzirom na Nasijev kognomen, *Phoebus*, može se pomisliti da se radi o oslobođeniku, no to se ne može dokazati.

O ovim svjedocima nemamo nikakvih dodatnih podataka koje smo imali za Publija Cetenija Klementa pa je manje jasno gdje su ova trojica Salonitanaca upoznala Nerve. Čini se logičnim da je većina svjedoka u ovome razdoblju bila iz vojničkoga okruženja (u ovo su vrijeme svjedoci morali osobno poznavati vojnike) pa se poznanstvo, a tako i svjedočenje, moglo dogoditi upravo u Italiji gdje je Nerva bio u mornarici, a zatim i u legiji. Tamo su u turbulentnom razdoblju 69.-70. godine boravili mnogi vojnici i veterani jer je došlo do velikoga premještanja vojnih jedinica.⁴¹ Stoga pretpostavljamo da je Nerva diplomu primio u Italiji, a da su ova trojica svjedoka u Rimu posvjedočila njegovo služenje u rimskoj vojsci.

Još nije do kraja razjašnjeno pitanje pečaćenja diploma u predflavijevskom i ranoflavijevskom razdoblju, odnosno do 73./74. godine. Margaret Roxan i John Morris smatraju da su se sva svjedočenja obavljala u Rimu, gdje vjerojatno nije bio problem naći svjedoka za potvrdu diplome. U Rimu je, naime, boravilo oko 17.000 ljudi u gradskoj posadi uz vrlo veli-

33 CIL XVI, 11. *Imp(erator) Vespasianus Caesar August(us) / tribunic(ia) potest(ate) co(n)s(ul) II / veteranis qui militaverunt in leg(ione) II / Adiutrice Pia Fidele qui vicena / stipendia aut plura meruerant / et sunt dimissi honesta missione / quorum nomina subscripta sunt ip/sis liberis posterisque eorum civi/tatem dedi et conubium cum uxori/bus quas tunc habuissent cum est / civita[s] iis data aut si qui caelibes / essen[t] cu[m] iis quas postea duxissent / dumtaxat singuli singulas // a(n)te d(i)em Non(is) Mart(is) / Imp(erator) Vespasiano Caesare Aug(usto) II / Caesare Aug(usti) f(ilio) Vespasiano co(n)s(ulibus) / t(abula) I pag(ina) V loc(o) XXXVI / Nervae Laidi f(ilio) Desidiati / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capi/tolio in podio arae gentis luliae // Imp(erator) Vespasianus Caesar August(us) / tribunic(ia) potest(ate) co(n)s(ul) II / veteranis qui militaverunt in leg(ione) II / Adiutrice Pia Fidele qui vicena / stipendia aut plura meruerant / et sunt dimissi honesta missione / quorum nomina subscrip[ta] su[nt] ip/sis liberis posterisque eorum / civitatem dedi et conubium cum / uxoribus quas tunc habuissent / cum est civita[s] iis data aut si qui / caelibes essent cum iis quas postea / duxissent dumtaxat singuli / singulas a(n)te d(i)em Non(is) Mart(is) / Imp(erator) Vespasiano Caesare Aug(usto) II / Caesare Aug(usti) f(ilio) Vespasiano co(n)s(ulibus) / t(abula) I pag(ina) V loc(o) XXXVI / Nervae Laidi f(ilio) Desidiati / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in Capi/tolio in podio arae gentis luliae / latere dextro / ante signum Lib(eri) Patris // **C(ai) Helvi Lepidi Saloni/tani** / Q(uinti) Petroni Musaei lades/tini / **L(uci) Valeri Acuti Saloni(ani) / M(arci) Nassi Phoebi Saloni(ani)** / L(uci) Publici Germulli / Q(uinti) Publici Macedonis / Neditani / Q(uinti) Publici Crescentis.*

34 G. Forni 1992, str. 422, *passim*; A. Domić Kunić 1996b, str. 42, 43.

35 Tac, *Hist*, 3.50, 3: *ad has copias e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti*; 3.12: *Lucilius Bassus classis Ravennatis praefectus ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatae Pannonique erant...* O ovim događajima v. još: Tac, *Hist*, 1.31; 1.87; 2.11; 2.12; 2.17-35; 2.67; 2.101; 2.100; 3.6; 3.12; 3.13; 3.36; 3.40; 3.56-57, 3.60; 4.68.

36 M. Mirković 2007, str. 328.

37 OPEL II, 176-177, s. v. Helvius; G. Alföldy 1969, str. 89, s. v. Helvius.

38 G. Alföldy 1969, str. 89, s. v. Helvius. Općenito o Helvijima u Liburniji, a napose u Jaderu, vidi I. Fadić 1995, str. 9-37.

39 G. Alföldy 1969, str. 131-133, s. v. Valerius; OPEL IV, 143-146, s. v. Valerius.

40 G. Alföldy 1969, str. 102, s. v. Nassius; OPEL III.

41 M. Roxan 2002, str. 946.

intus: tabella prior.

IMP · VESPASIANVS CAESAR AVGVST
 TRIBVNIC POTEST ● COS II
 VETERANIS QVI · MILITAVRVNT · IN LEG · II
 ADIVTRICE PIA · FIDELE · QVI · VICENA
 5 STIPENDIA · AVT · PLVRA · MERVERANT
 ET SVNT DIMISSI · HONESTA MISSIONE
 QVORVM · NOMINA SVBSCRIPTA · SVNT IP
 SIS · LIBERIS · POSTERISQVE · EORVM · CIVI
 TATEM · DEDIT ET CONVBIVM CVM VXORI
 10 BVS · QVAS · TVNC · HABVISSENT CVM · EST
 CIVITATIS · DATA · AVT · SI QVI · CAELIBES
 ESSEI · M · IIS · QVAS POSTEA DVXISSENT
 ● DVM · TAXAT · SIN ● GVLII · SINGVLAS ●

tabella posterior.

● A D ● NON · MART ●
 15 IMP VESPASIANO · CAESARE · AVG II
 CAESARE AVG · F VESPASIANO COS
 T · I · PAG · V · LOC XXXXVI
 NERVAE LAIDI F · DESIDIATI

DESCRIPTVM · ET · RECOGNITVM · EX TABVLA

20 AENEA QVAE · FIXA · EST · ROMAE · IN CAPI
 TOLIO · IN PODIO · ARAE · GENTIS IVLIAE

extrinsecus: tabella prior.

IMP · VESPASIANVS · CAESAR AVGVST ●
 TRIBVNIC POTEST COS II
 VETERANIS QVI · MILITAVRVNT IN LEG
 II · ADIVTRICE · PIA · FIDELE · QVI · VICENA
 5 STIPENDIA · AVT · PLVRA · MERVERANT ·
 ET · SVNT · DIMISSI · HONESTA · MISSIONE
 QVORVM · NOMINA · SVBSCRIPTA · SVNT
 IPSIS · LIBERIS · POSTERISQVE · EORVM
 CIVITATEM · DEDIT · ET CONVBIVM CVM
 10 VXORIBVS · QVAS · TVNC · HABVISSENT
 CVM · EST · CIVITAS · IIS · DATA · AVT SI QVI
 CAELIBES · ESSENT · CVM · IIS · QVAS · POSTEA
 DVXISSENT · DVM · TAXAT · SINGVLII
 ●

SINGVLAS · A · D NON · MAR ·
 IMP VESPASIANO CAESARE · AVG II 15
 CAESARE · AVG F · VESPASIANO COS
 T · I · PAG · V · LOC XXXXVI

NERVAE LAIDI · F · DESIDIATI

DESCRIPTVM · ET RECOGNITVM · EX TABVLA
 AENEA · QVAE · FIXA · EST · ROMAE · IN CAPI 20
 TOLIO · IN · PODIO · ARAE · GENTIS · IVLIAE
 LATERE · DEXTRO
 ANTE SIGNVM · LIB · PATRIS ●

tabella posterior.

C · HELVI · IE ● PIDI · SALONI
 TANI 25
 Q · PETRONI MVSAEI · IADES
 TINI
 L · VALERI ACVTI · SALONIT
 M · NASSI PHOEBI · SALONIT
 L · PVBLICI GERMVLLI 30
 Q · PVBLICI MACEDONIS
 NEDITANI
 Q · PVBLICI ● CRESCENTIS ●

Slika 3.

Prijepis diplome Nerve, Laidova sina (CIL III, str. 849)

ku frekventnost provincijalnih vojnika u logorima pomoćnih četa (*castra peregrinorum*) i veterana koji su vjerojatno mogli jamčiti za svakoga otpuštenog vojnika.⁴² Moguće je da bi se u ovakav razvoj događaja uklopilo i naš Cetenije, mada nam je zanimljiviji već navedeni scenarij po kojem je primatelj diplome upoznao za istovremenoga boravka u Dalmaciji. Dennis Saddington u novije vrijeme smatra da su se diplome do 73./74. godine vjerojatno pečatile lokalno, odnosno

da svjedoci nisu morali odlaziti u Rim kako bi provjerili vjerodostojnost podataka na diplomama.⁴³ On za to traži potvrdu u tome što su na mnogim diplomama iz toga razdoblja svjedoci iz istoga ili susjednoga kraja kao i primatelj diplome, pa smatra da su oni svjedočili onda kad bi diplome bile davane vojnicima u provinciji. Slobodan Dušanić također smatra da nije nužno da su ovi ljudi uistinu boravili u Rimu u vrijeme dok su se izdavale diplome.⁴⁴

42 J. Morris – M. Roxan 1977, str. 326.

43 D. Saddington 1997, str. 157-172; D. Saddington 2004, str. 75-79; D. Saddington 2008, str. 351-352.

44 S. Dušanić 2007, str. 77.

Postupak izrade diplome na koju su urezana imena neprisutnih svjedoka u Rimu i potom slanje u provinciju, da bi ti istaknuti svjedoci naslijepo potvrdili istovjetnost originalu, čini se nezgodan. Skloniji smo vjerovati da su se svjedoci u trenutku izrade i pečaćenja diplome nalazili u Rimu.

Kako god bilo, kod petorice svjedoka o kojima smo pisali stvari su poprilično jasne: obje diplome na kojima se oni spominju izdane su za postrojbe koje su boravile izvan Dalmacije, tako da su njihovi pripadnici bili otpušteni u Italiji, a svjedoci su, smatramo, već tada trebali biti poznati. Tu pretpostavku dodatno učvršćuje podatak da

je Nervina diploma pronađena u Italiji, odnosno u provinciji u kojoj je Nerva bio otpušten, a potom je vjerojatno u njoj i ostao. Plator se možda nakon otpusta za stalno nastanio u Saloni, no ipak smatramo da je u nju došao s diplomom u ruci.

Iako je svjedoka salonitanskoga podrijetla relativno malo na vojnim diplomama, uvijek se nadamo novim pronalascima. Bilo bi dobrodošlo otkriti sasvim novo, nama nepoznato salonitansko ime, kao i pridružiti nove spoznaje poznatim imenima s kamenih spomenika, kako je pokazao slučaj Publija Cetenija Klementa i time pomogao pri rekonstrukciji davnih, ali danas zanimljivih događaja iz salonitanske prošlosti.

Kratice

AE	= Année épigraphique, Paris
CIL	= Corpus inscriptionum Latinarum, Berlin
ILJug	= Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt, Situla 5 (1963), 19 (1978), 25 (1986), Ljubljana
IMS VI	= Inscriptions de la Mésie Supérieure vol. VI, Scupi et la région de Kumanovo, Beograd 1982.
OPEL	= Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum, Wien – Budapest
RMD	= Roman Military Diplomas, London 1972-2006.
Salona IV	= Salona IV. Inscriptions de Salone chrétienne IVe-VIe siècles, Roma – Split 2010.

Izvori

Suet, <i>Aug</i>	Suetonius Tranquillus, <i>Lives of the Caesars, Octavianus Augustus</i> , Harvard 1914.
Suet, <i>Claud</i>	Suetonius Tranquillus, <i>Lives of the Caesars, Claudius</i> , Harvard 1914.
Tac, <i>Hist</i>	Cornelius Tacitus, <i>The Histories</i> , Harvard 1992.

Literatura

G. Alföldy 1965	Géza Alföldy, <i>Caetenii</i> , <i>Eirene</i> 4, Praha 1965, 43-53.
G. Alföldy 1969	Géza Alföldy, <i>Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia</i> , Heidelberg 1969.
E. Birley 1986	Eric Birley, <i>The Flavian colony at Scupi</i> , <i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i> 64, Köln 1986, 209-216.
D. Demicheli 2012	Dino Demicheli, <i>Dalmatinci u Rimskome Carstvu izvan matične provincije prema epigrafičkim spomenicima</i> , Zagreb 2012 (neobjavljena disertacija).

- H. Devijver 1995 Hubert Devijver, *Les milices équestres et la hierarchie militaire*, La Hiérarchie (Rangordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon (15-18 septembre 1994), Paris 1995, 175-191.
- A. Domić Kunić 1996a Alka Domić Kunić, *Classis praetoria Ravennatum with special reflection on sailors that origin from Dalmatia and Pannonia*, *Živa antika* 46, Skopje 1996, 95-110.
- A. Domić Kunić 1996b Alka Domić Kunić, *Classis praetoria Misenatum s posebnim obzirom na mornare podrijetlom iz Dalmacije i Panonije*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 28/29, Zagreb 1996, 39-72.
- S. Dušanić 1984a Slobodan Dušanić, *The witnesses to the early »diplomata militaria«*, *Sodalitas. Scritti in onore di Antonio Guarino* 1, Napoli 1984, 271-286.
- S. Dušanić 1984b Slobodan Dušanić, *Loca constitutionum fixarum*, *Epigraphica* 46, Faenza 1984, 91-116.
- S. Dušanić 2007 S. Dušanić, *Three sidelights on the early diplomata militaria*, *Militär diplome. Die Forschungsbeiträge der Berner Gespräche von 2004*, Stuttgart 2007, 55-85.
- W. Eck – H. Wolff 1986 Werner Eck – Hartmut Wolff (uredili), *Heer und Integrationspolitik. Die römischen Militärdiplome als historische Quelle*, Köln – Wien 1986.
- I. Fadić 1995 Ivo Fadić, *Helvii u antičkom Jaderu i Liburniji*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 37, Zadar 1995, 9-37.
- G. Forni 1974 Giovanni Forni, *Estrazione etnica e sociale dei soldati delle legioni nei primi tre secoli dell'impero*, *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* II, 1, Berlin 1974, 339-391.
- G. Forni 1992 Giovanni Forni, *I diplomati militari dei classiari delle flotte pretorie (inclusi quelli dei Classiari-legionari)*, *Esercito e marina di Roma antica. Raccolta di contributi*, Stuttgart 1992, 419-451.
- M. Handley 2011 Mark Handley, *Dying on foreign shores. Travel and mobility in the late-antique West*, *Journal of Roman Archaeology*, suppl. ser. 86, Portsmouth 2011.
- A. Kakoschke 2002 Andreas Kakoschke, *Ortsfremde in den römischen Provinzen Germania inferior und Germania superior: Eine Untersuchung zur Mobilität in den germanischen Provinzen anhand der Inschriften des 1. bis 3. Jahrhunderts n. Chr.*, Mönchsee 2002.
- J. Krier 1981 Jean Krier, *Die Treverer außerhalb ihrer Civitas*, Trier 1981.
- G. La Piana 1927 George La Piana, *Foreign groups in Rome during the first centuries of the Empire*, *The Harvard Theological Review* 20/4, Boston 1927, 183-403.
- J.-M. Lassère 2006 Jean-Marie Lassère, *La mobilité de la population. Migrations individuelles et collectives dans les provinces occidentales du monde romain*, *L'Africa romana* XVI/1, Roma 2006, 57-92.
- B. Lőrincz 2007 Barnabás Lőrincz, *Die Nennung und Funktion der Statthalter in den Auxiliarkonstitutionen II*, u: Speidel – Lieb 2007, Stuttgart 2007, 209-220.

- M. Mirković 2007 Miroslava Mirković, *Married and settled. The origo, privileges and settlement of auxiliary soldiers*, u: Speidel – Lieb 2007, Stuttgart 2007, 327-343.
- J. Morris – M. Roxan 1977 John Morris – Margaret Roxan, *The witnesses to Roman military diplomata*, Arheološki vestnik 38, Ljubljana 1977, 299-333.
- D. Noy 2000 David Noy, *Foreigners at Rome. Citizens and Strangers*, London 2000.
- S. E. Phang 2001 Sara Elise Phang, *The marriage of the Roman soldiers (13. B.C. – A.D. 235.). Law and family in the imperial army*, Leiden – Boston – Köln 2001.
- M. Roxan 1981 Margaret Roxan, *The distribution of Roman military diplomata*, Epigraphische Studien 12, Köln 1981, 265-286.
- M. Roxan 2002 M. Roxan, *Vespasianus Velageno*, Limes XVIII. Proceedings of the XVIIIth International Congress of Roman Frontier Studies held in Amman, British Archaeological Reports, International Series 1084, Oxford 2002, 945-948.
- D. Saddington 1997 Denis Saddington, *The witnessing of pre- and early Flavian military diplomata and discharge diplomata and discharge procedures in the Roman army*, Epigraphica 59, Faenza 1997, 157-172.
- D. Saddington 2004 Denis Saddington, *Local witnesses on an early Flavian military diploma*, Epigraphica 66, Faenza 2004, 75-79.
- D. Saddington 2008 Denis Saddington, *The witnesses on yet another early Flavian diploma*, Epigraphica 70, Faenza 2008, 351-352.
- D. Saddington 2009 Denis Saddington, *Problems in the nomenclature of the personell and the question of mariners in the Roman fleets*, Bulletin of the Institute of classical studies 52, London 2009, 123-132.
- O. Salomies 1996 Olli Salomies, *Observations on some names of sailors serving in the fleets at Misenum and Ravenna*, Arctos 30, Helsinki 1996, 167-186.
- W. Scheidel 2004 Walter Scheidel, *Human mobility in Roman Italy, I. The free population*, Journal of Roman Studies 94, London 2004, 1-26.
- W. Scheidel 2005 Walter Scheidel, *Human mobility in Roman Italy, II. The slave population*, Journal of Roman Studies 95, London 2005, 64-79.
- M. A. Speidel – H. Lieb 2007 Michael Alexander Speidel – Hans Lieb (uredili), *Militär diplome. Die Forschungsbeiträge der Berner Gespräche von 2004*, Stuttgart 2007.
- C. G. Starr 1975 Chester G. Starr, *The Roman Imperial Navy: 31 B.C.-A.D. 324*, Westport 1975, (reprint izdanja iz 1941.).
- D. Tončinić 2011 Domagoj Tončinić, *Spomenici VII. legije u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Split 2011.

Summary

Dino Demicheli

Salonitani extra fines Dalmatiae (I)

The Witnesses of Salonitan Origin on the Military Diplomas

Key words: Salona, Roman Dalmatia, military diploma, witnesses, Publius Caetennius Clemens, Roman citizenship, peregrines, mobility

Among the Roman military diplomas of pre- and early Flavian period there are two of them mentioning five witnesses of Salonitan origin. Until 73/74.c. e. the witnesses personally knew the ex-peregrines who got the diploma, but here is also the question where and when they met them, so among the other questions, this article is trying to give an answer to this one. The witnesses were Roman citizens and one of them was Publius Caetennius Clemens, who is also mentioned on the tombstone from the province of Upper Moesia. From that inscription we know that he was a veteran of the VII. legion CPF and died as 70 year old man. These few pieces of information were sufficient in trying to reconstruct his path from the soldier to the witness on diploma. There is an opinion that meeting point was in Salona in the time when the VII. legion CPF was still stationed in Dalmatia. Having this as starting point it is possible that the other witnesses met the sailors who doubtless were coming in Dalmatian harbors with the battleships from Ravenna or Misenum.